

สมผัสแรง - แรงพัฒนา

ศรัณย์ ทองปาน

เจ้าหน้าที่ประจำกองบรรณาธิการ วารสารเมืองโบราณ และกองบรรณาธิการของ นิตยสารสารคดี

"ไคร้มีไม้ใบบางๆ แสงสว่างรำไร
ไม่ต้องระวัง ไม่ต้องระไว..."

เพลง น้คพบ

คำร้องและทำนอง โดยสุทธิเลิศ รัตนทัศนีย์

สำหรับคนไทยโบราณ เราอาจไม่ต้องการ "ความอบอุ่น" มากนัก เพราะที่อยู่กันทุกวันๆ นี้ก็ร้อนดับแลบอยู่แล้ว ดังนั้นชีวิตในอุดมคติ คือชีวิตที่ ร่มเย็น (อาจเหมารวมบรรยากาศครึ้มๆ อย่างที่ว่า "แสงสว่างรำไร" ในเพลงด้วยก็ยังได้) ในจินตภาพของคนไทย ความมั่นคงในชีวิตคือการชุกอยู่ภายใต้ร่มเงาของสิ่งอื่นที่ใหญ่โตมหึมาพารกว่า ที่จะคอยปกป้องคุ้มหัวให้ระดับดับร้อน อันอาจเป็นได้ตั้งแต่ร่มไม้ชายคา ร่มธงร่มกาสาพัด และร่มโพธิ์ร่มไทร (ส่วน "ร่มผ้า" นั้นดูเหมือนไม่อาจนับรวมในนี้ด้วย...)

ตลอดประวัติศาสตร์ คนไทยคอยไผ่หาที่ร่มและลมเย็นเสมอมา แม้แต่เครื่องสูงและเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั้น หลายอย่างแต่ดั้งเดิมย่อมเป็นของใช้ส่วนตัวเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ดังว่าทั้งสิ้น เช่นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปว่า ฉัตร มีที่มาจากร่มกันแดด ยิ่งเครื่อง

สูงประกอบวีวระบวนที่เรียกว่า บังแทรก บังสุรย์ นั้น ชื่อก็บอกอยู่แล้วว่ามีไว้เพื่อ "บัง" สุรย์ คือ บิดบังกันแสงแดด กระทั่งเครื่องราชกกุธภัณฑ์หลายอย่างก็จะเห็นได้ชัดเจนนว่าความหมายแท้จริงแล้วก็คือหมวก (มงกุฎ) พัดใบตาล กับแส้บัดยุบบัดแมลง (วาลวิชนี) และรองเท้าแตะ (ฉลองพระบาท)

แม้แต่ตาลปัตรของพระสงฆ์ก็เชื่อกันว่ามีที่มาจากพัดใบตาลที่ใช้ได้ทั้งบังแดดเวลาเดินทาง บังหน้าเวลาสวดมนต์ และพัดวีให้คลายร้อน ซึ่งยังเห็นร่องรอยอยู่ในคำว่า "ตาล" นั้น

แต่แม้จะหลีกเลี่ยงแสงแดดและอากาศร้อนขนาดไหน ความไผ่ฝืนอย่างสำคัญตลอดมาอีกประการของคนไทยคือ การที่ไม่ต้องทำอะไร แต่เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีบริษัทบริวารคอยกางร่มหรือพัดวีให้ อย่างถ้าใครเคยดูหนังจักรๆ วงศ์ๆ ก็ย่อมต้องคุ้นเคยกับฉากพระราชอาออกว่าราชการที่ท้องพระโรง สองข้างตั้งที่ใช้เป็นบัลลังก์ต้องมีนางกำนัลนั่งขนานซ้ายขวา คอยพัดโบกให้หมูนสลบสลบเปลี่ยนกันไป

พัดลมที่เป็นเครื่องกลไกในเมืองไทยมีมาแต่เมื่อใด ? คุณเอนก นาวิกมูล นักค้นคว้าและนักเขียนสารคดีคนสำคัญของประเทศ เคยช่วยค้นไว้ให้แล้วว่า มีโฆษณาขายพัดลมปรากฏให้เห็นบ่อยๆ ในสื่อสิ่งพิมพ์ตั้งแต่ยุครัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา แต่ในเมื่อเมืองไทยยุคนั้นเพิ่งเริ่มมีโรงไฟฟ้า จึงมีเครื่องพัดลมตัวย่อมๆ ที่ใช้กำลังจากการไหลวน แต่ถ้าพัดลมตัวใหญ่ก็ต้องเป็นแบบที่ใช้ไอร้อนจากตะเกียงน้ำมันผลึกถูกสูบให้วิ่งขึ้นวิ่งลง เหวี่ยง "ข้อเสือ" ให้ไปหมุนใบพัดอีกทอดหนึ่ง

จนเมื่อมีไฟฟ้าใช้กันแพร่หลายแล้ว พัดลมที่ใช้มอเตอร์ไฟฟ้าคงเป็น "เครื่องใช้ไฟฟ้า" อย่างแรกๆ

ในบ้านของผู้มีอันจะกิน แต่ก็ได้ยินมาว่า ในหลวงรัชกาลที่ ๖ ไม่โปรดพัดลมนัก ทรงเรียกอย่างเหยียดหยามว่าเป็น "ลมกระป๋อง" เพราะให้ลมแรงสม่ำเสมอตลอดเวลา ไม่เหมือนลมธรรมชาติ หรือการพัดวีด้วยแรงคนที่จะมีทั้งจังหวะพัดและจังหวะผ่อน

แต่ทั้งนี้ "ลมกระป๋อง" ของพระองค์ก็ไม่ใช่ของ "ขนาดกระป๋อง" นัก คุณเอนกเล่าว่าพัดลมขนาดตั้งโต๊ะอย่างที่ใช้กันตามบ้านอาจหนักถึงราว ๑๐-๑๕ กิโลกรัมทีเดียว ดังที่เคยอ่านพบที่ไหนสักแห่งหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงทรงบันทึกรู้สึกเมื่อต้องทรงพระมหาพิชัยมงกุฎในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. ๒๔๖๘ ทำนองว่า "เหมือนใครเอาพัดลมมาตั้งไว้บนหัว"

พัดลมสมบัติของพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ ตัวนี้ รูปร่างหน้าตาแปลกไปกว่าที่เคยเห็นๆ กันทั่วไป คือมีใบพัดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เดอเอาว่าคงใช้แกนมอเตอร์เดียวกัน หมุนทั้งใบพัดด้านหน้าและด้านหลัง จึงให้ลมเย็นได้ถึงสองทิศทาง ค้นดูในอินเทอร์เน็ต เห็นเรียกกันว่าเป็น Double Blades Fan (พัดลมใบพัดคู่ หรือ "พัดลมแฝด") ข้อมูลที่บังเอิญหาพบในโลก

ไซเบอร์ยังมีให้ดูตัวอย่างด้วยว่า มีอย่างน้อยที่สุดสองบริษัทที่ผลิตพัดลมหน้าตาทำนองนี้ออกวางตลาดช่วงต้นๆ คริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ คือ Robbins & Myers ของสหรัฐอเมริกา และ Ercole Marelli & C.S.A. Milano จากอิตาลี

ส่วนพัดลมในภาพ (ผู้เขียนยังไม่มีโอกาสเห็นของจริง) ดูเหมือนจะมี "โลโก้" อยู่ตรงกระຈังหน้าเป็นตัวอักษร WS เมื่อเทียบกับพัดลมอีกตัวหนึ่งที่คุณเอนกเคยลงรูปไว้ในบทความตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ซึ่งมีโลโก้เดียวกันนี้ มีคำบรรยายภาพว่าเป็นพัดลมจีนยี่ห้อ "หวาซัน" (Whason & Co.) ซึ่งเดา (อีก) ว่าคงเป็น "ของก๊อป" (ก๊อปปี) ราคาถูกจากเมืองจีน ผลิตเลียนแบบของแท้ของอเมริกาหรืออิตาลี สำหรับส่งขายตลาดในภูมิภาคนั่นเอง (ฟังดูคุ้นๆ ไหมครับ ?)

จากที่เคยเห็นในหนังสือ พัดลมยุคแรกๆ แทบไม่มี "หน้ากาก" หรือ "กระຈังหน้า" ด้วยซ้ำ เป็นใบพัดเปลือย หมุนๆ ไป พอในรุ่นถัดๆ มาจึงเริ่มเห็นมีครอบบังกันใบพัดไว้บ้าง โดยออกแบบให้เป็นเส้นสายพาดไปตามรูปแบบสมัยนิยม แต่ก็ยังตาต่างๆ มากครั้งมาในรุ่นหลังๆ นี้ ปรากฏว่ากระຈังหน้าของพัดลมมีขนาดตะแกรงถี่มากชิ้นเรื่อยๆ ประมาณว่าแม้เป็นตุรดูนไร้เพียงสักทีมีอาจแหงอ้วยวะใดๆ เข้าไปได้ เพราะ "พัดลม" เป็นของอันตรายอย่างยิ่ง ไม่สมควรแต่ต้องไม่ว่ากรณีใดๆ

อ้างอิง

เอนก นาวิกมูล. "ศุภชัย พุกกะมาน คนรักพัดลม" สารคดี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๘ (กันยายน ๒๕๒๘): ๘๘-๑๐๘.